

114914

Latvia og SS-markeringen

KJELL ARILD NILSEN

Det bør ikke glemmes at latviske SS-veteraner som kjempet sammen med Nazi-Tyskland, også deltok i jødeutryddelsen i sitt hjemland. Det er dokumentert i rapportene fra krigstiden, skriver journalist Kjell Arild Nilsen i denne kronikken, hvor han tar utgangspunkt i en demonstrasjon i Riga for tre uker siden, hvor 500 SS-veteraner deltok for å minnes sin innsats under krigen.

Rundt 500 SS-veteraner demonstrerte 15.-16. mars i Riga til minne om innsatsen i Legion Latvia, en latvisk hæravdeling som kjempet mot Sovjetunionen på Nazi-Tysklands side under Den annen verdenskrig.

Sammen med veteranene opptrådte også representanter for dagens myndigheter. Regjeringen selv holdt seg borte, statsminister Guntars Krasts med den pinlige begrunnelsen at han hadde for mye annet å gjøre. Men en rekke representanter for regjeringspartiene deltok, bl.a. nasjonalforsamlingsens visepresident. Og Latvias forsvarssjef, Juris Dalbinš, både deltok i markeringen og talte til SS-veteranene: «Dette er en dag til minne om dem som døde i kamp for Latvias uavhengighet,» sa Dalbinš blant annet.

Latvia er ett av tre baltiske land som vil bli medlem av NATO. De nordiske land deltar i et nært samarbeid med de militære for å forberede dem på internasjonal innsats i FN-regi, i samarbeid med NATO-land og andre stater. Og så har vi altså å gjøre med politikere og militære ledere som ikke engang skjønner at å opptre til minne om Waffen SS gir meget negative signaler.

Latvierne forklarer sin innsats som kamp mot sovjetisk okkupasjon. Latvia var sammen med Estland og Litauen blitt innlemmet i Sovjetunionen i 1940. Men det er et argument som av flere grunner er uakseptabelt: For det første unnlater man å ta opp jødeutryddelsen i Latvia som SS sto bak, og som ikke hadde noe med motstand mot Sovjetunionen å gjøre. Man «glemmer» folkemordet på jødene i de baltiske republikkene, som var blant de verste i hele det tyskokkuperte området under Den annen verdenskrig, og som latvierne deltok i sammen med tyske SS-styrker. For det andre var det aldri Hitlers mening å gi de baltiske stater uavhengighet. Om

latvierne ble lurt til å tro det i 1941, så går det i hvert fall ikke an å tro det i 1998.

Jødeutryddelsen i de baltiske statene var grotesk i omfang og metode. Den var dessuten planlagt i god tid før angrepet på Sovjetunionen. Spesialavdelinger var satt opp for å følge med de første fremrykkende hæravdelingene, slik at de straks kunne gå i gang med å utrydde kommunistiske ledere og jøder.

Illustrerende for den innbitte energien jødeutryddelsen i de baltiske land ble iverksatt med, er rapporten om virksomheten til Einsatzgruppe As Einsatzkommando 3, datert 1. desember 1941. Rapporten henviser til virksomheten i Litauen, ikke Latvia, men virksomheten i begge de to landene var underordnet Einsatzgruppe A. Det var bare flere jøder i Litauen. Sirlig refererer rapporten drap på jøder fra første dag etter at Einsatzgruppe A tok kontroll 3. juli 1941.

«4.7.41: Kaunas-Fort VII 416, jøder, 47 jøddinner 463

6.7.41: jøder 2514

29.10.41: Kaunas FIX 2007 jøder, 2920 jøddinner, 4273 jødebarn (rensing av ghettoen for overflødige jøder) 9200

29.11.41: Kaunas FIX 693 jøder, 1155 jøddinner, 152 j.-barn 2000

29.11.41: Kaunas FIX 17 jøder, 1 jøddinne, 1 tysker som var gått over til jødisk tro og hadde besøkt en rabbinerskole, dessuten 15 terrorister fra Kalinin-gruppen 34»

Med alle enkelt datoer og enkelt tall, her er bare noen nevnt, summerer SS-kommandant Karl Jäger at 99 804 jøder er myrdet i Karpet av fem måneder. «Jeg kan i dag slå fast at målet, å løse Litauens jødeproblem, er nådd. (...) I Litauen fins det ikke flere jøder, bortsett fra arbeidsjødene og deres familier. (...) Aksjonene i Kaunas, der et tilstrekkelig og i en viss grad utdannede partisaner står til disposisjon, kan betraktes som paradeskytning i forhold til de ofte uhyrlige vanskeligheter man i tillegg hadde å hankses med.» («Topographie des Terrors», Verlag Willmuth Arenhövel, Berlin 1987, s. 137-139.) Selv om påstanden om at Litauen var jødefritt trolig var en overdrivelse (andre kilder antar at det var 250 000 jøder i Litauen ved krigens begynnelse), viser rapporten to vesentlige forhold i tillegg til sin byråkratiske groteskhet: Omfanget og intensiteten i jødeutryddelsen var til stede fra første øyeblikk, og hans henvisning til «partisaner», betegnelsen på de lokale grupper av litauere som hjalp SS-styrkene i deres ugjerninger, bekrefter deres delaktighet fra begynnelsen.

Det var færre jøder i Latvia enn i Litauen. Det var også færre ekstremt nazi-vennlige voldskrefter enn i Litauen. Men ellers har hendelsene de første månedene etter Tysklands angrep samme karakter. I standardverket «Dimensionen des Völkermords»

PINLIG: Latviske SS-veteraners demonstrasjon i Riga 16. mars til minne om innsatsen i Legion Latvia vakte internasjonal avsky. FOTO: SCAN-FOTO/EPA

(red. Wolfgang Benz, dtv wissenschaft, München 1996) konkluderer professor Gert Robel i artikkelen om jødeutryddelsen i Sovjetunionen at det var rundt 90 000 jøder i Latvia da Nazi-Tyskland gikk til angrep 22. juni 1941, mot rundt 250 000 i Litauen (se «Dimensionen des Völkermords», s. 503). Robel skriver videre at Einsatzkommando 2, med hovedkvarter i Riga, i midten av oktober 1941 besto av 170 mann. De hadde bistand av et latvisk «Hjelpepolitiet» med 8218 mann, diverse spesialkommandoer og dessuten Viktor Arjas' beryktede «Jaktkommando», som opererte helt fritt. Hjelpepolitiet og forskjellige spesialkommandoer var helt avgjørende når den jødiske befolkningen i bydelene og geografisk avgrensede områder skulle drives sammen som kveg for å føres til henrettelsesstedet, om de ikke ble henrettet på stedet for åpen scene. Ifølge en rapport fra Einsatzgruppe A om virksomheten fra 16. oktober 1941 til 1. februar 1942 ble det i Latvia i denne perioden drept 35 238 jøder, av tyske SS-styrker med bistand fra lokale krefter. Dette er et minstetall, konkluderer Robel. I tillegg kommer alle jøder som Hjelpepolitiet og andre lokale spesialgrupper hadde myrdet på egen hånd, og som det tyske byråkrati ikke var i stand til og heller ikke ønsket å rapportere like grundig. («Dimensionen des Völkermords», s. 542-543.)

Jødene ble drevet i grupper til henrettelsesstedene. Lå ekskusjonsplassene ikke for langt vekk, måtte de gå selv. Ellers ble de kjørt med lastebiler og kjerrer. På stedet måtte de kle av seg og vente nakne på at de skulle drepes, til slutt oppstilt, eller knelende, på kanten av massegravene som var gjort klar for dem, slik at de falt rett ned i graven. Eller de ble befallt med: Graven hvor de måtte legge seg på dem som allerede var myrdet. Så

ble de skutt med håndvåpen, som regel karabiner eller maskinpistoler, men også maskingevær ble brukt,» skriver Gert Robel. De ofte sterkt berusede drapsmennene gjennomgikk en voldsom forråning, og Robel unnlater ikke å nevne at de sogar forbrøt seg seksuelt på de drepte. SS-offiseren Karl Jäger skriver i sin rapport at «målet, å gjøre Litauen jødefritt, kunne bare oppnås ved opprettelsen av en bevegelig kommando under ledelse av SS-Obersturmführer (Joachim) Hamann, som fullt og helt viet seg til mål og som forsto å ivareta samarbeidet med de litauiske partisanene og de sivile myndighetene».

Robel tilføyer selv: «Disse litauiske partisan-enhetene opererte nesten fullstendig selvstendig, slik også den overveidende latvisk-rekruterte Jaktkommandoen til Viktor Arjas i Latvia gjorde.» (s. 539.)

Av de betydeligste aksjonene i Latvia var massedrapene på jøder hentet ut fra Rigas ghetto 29.-30. november og 3.-9. desember 1941. Størsteparten av de vel 29 000 innbyggerne ble myrdet.

Nøyaktig hvor mange som falt som offer for Arjas' Jaktkommando og det nazistiske Hjelpepolitiet, er ikke kjent, men tallet av Latvias 90 000 jøder var utryddet midtveis i 1942. Bare spesialistene som var nødvendige for Tysklands videre krigføring, ble holdt i live, men høsten 1943 ble overlevende jøder samlet i konsentrasjonsleiren Kaiserwald. I november ble de satt på tog, de arbeidsdyktige til Auschwitz' gasskamre, de arbeidsdyktige til Tyskland.

Mobilisering av lokale grupper til å utføre deler av utryddelsen var tidlig et mål for ledelsen i Berlin. SS-sjefen Heinrich Himmler ga i sin første ordre for invasjonen av Sovjetunionen spesiell instruksjon om å gjøre bruk av dem. Men helst skulle det virke som

spontan organiserte overfall. Ingen lokale nazister skulle få politiske løfter om fremtiden: «Antikommunistiske og antijødiske kretsers bestrebelser på selvrensing i områdene som skal okkuperes, skal ikke hindres. Tvert imot skal de, selvfølgelig sporløst, utløses og intensiveres og styres i de riktige baner, uten at disse lokale «selvforsvarskreftene» senere skal kunne påberope seg spesielle ordninger eller politiske løfter. (...) Opprettelse av lokale selvforsvarsgrupper med sentral ledelse skal i første omgang unngås. I stedet må en utløse målrettede folkelige pogromer, som nevnt ovenfor,» skrev Himmler i Ordre nummer 1. («Dimensionen des Völkermords», s. 521.)

Advarselen mot å gi lokale grupper politiske løfter skyldtes at de tyske lederne med Hitler i spissen hadde planer for de baltiske statene. I henhold til nazi-ideologen Alfred Rosenbergs planer skulle de først få status som tysk protektorat, for senere å innlemmes i det stortyske riket. Om dette skriver blant annet William L. Shirer i sin klassiker «The Rise and Fall of The Third Reich» (Mandarin Paperbacks 1997, s. 832). Om lokale latviske krefter i 1941 kunne tro at de kjempet for Latvias uavhengighet, så går det ikke an å tro det i dag. Enda klarere er dette fordi også Latvias innlemmelse i Sovjetunionen i 1940, som dagens latviere oppgir som grunn til at de kjempet på Nazi-Tysklands side, var et resultat av den hemmelige protokollen i Molotov-Ribbentrop-pakten i 1939. Hitler ga Latvia til Stalin. Det visste latvierne ikke i 1941-45, men de vet det i dag.

Derfor er det mer enn merkelig å lese og høre latviere i dag hevde at de kjempet for Latvias uavhengighet når de deltok i Waffen SS' Legion Latvia. Det er faktisk vanskelig å tro at de kan mene det, at de ikke innser at de var brikker på Stalins og Hitlers sjakkbrett. Legion Latvia kjempet for Hitler, ikke for Latvia. Det er den enkle konklusjon som veteranene og Latvias ledere i dag nekter å trekke.

Latvias president Guntis Ulmanis gikk mandag 16. mars ut med en klar fordømmelse. Men ikke av SS-veteranenes markering. Han fordømte russerne som hadde demonstrert ulovlig mot SS-veteranene. De var ekstremister. Presidenten har bedt politiet granske motdemonstrasjonene.

Norge har, sammen med de andre nordiske land, et stort og voksende samarbeid med de tre baltiske statene. Men kan forsvarssjef Arne Solli opptre som om ingenting har skjedd neste gang han treffer sin latviske kollega? Kan stortingspresident Kirsti Kolle Grøndahl hilse på visepresidenten i Latvias nasjonalforsamling? Trenger Norden, NATO og EU et land der ledelsen opptrer sammen med veteraner fra Waffen SS og åpenbart bedriver historisk revisjonisme?